

Хоменко Олексій Васильович

студент групи ППМ-1-13-2.0д, VI курс, спеціальність «Практична психологія»
ovkhomenko.il13@kubg.edu.ua

Науковий керівник

Сорокіна Олена Анатоліївна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка
o.sorokina@kubg.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Розглянуто проблему формування самооцінки підлітків, що виховуються в умовах школи-інтернату. Емпірично досліджено особливості самооцінки підлітків, що навчаються у інтернатному закладі та дітей із загальноосвітньої школи.

Ключові слова: вихованці школи-інтернат, самооцінка, самосприйняття, підлітковий вік, гармонізація особистості.

Актуальність та доцільність дослідження. В умовах економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації нашого суспільства постає проблема щодо необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які перебувають у особливо складних умовах. Це стосується, зокрема, дітей, які перебувають в інтернатних закладах.

Доведено, що умови життя і виховання в інтернатному закладі та відсутність повноцінних дитячо-батьківських стосунків деструктивно впливають на особистісний розвиток вихованців. Але дослідження такого особистісного утворення, як самооцінка залишається недостатньо розробленою, що обумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх публікацій. Окремі аспекти соціального становлення дітей-вихованців інтернатних закладів досліджувалися багатьма вченими. Так, особливості виховання таких дітей в умовах школи-інтернату вивчали Л.С. Дробот, Б.С. Кобзар, В.С. Яковенко; на підставі аналізу психодіагностики і педагогічних досліджень визначалися особистісні якості дітей (М.П. Аралова, І.В. Дубровіна, А.М. Прихожан). Низкою науковців (Г.М. Бевз, Л.С. Волинець, Я.О. Гошовський, М.І. Лісіна, В.С. Мухіна, І.В. Пеша та ін.) доведено, що умови життя і виховання в інтернатному закладі та відсутність повноцінних

дитячо-батьківських стосунків деструктивно впливають на особистісний розвиток вихованців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого науково-психологічного дослідження є вивчення особливостей самооцінки підлітків, які перебувають у інтернатних закладах, та розробка психологічно обґрунтованих рекомендації щодо гармонізації їх особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. В психологічних дослідженнях самооцінка інтерпретується як емоційно-оціночна складова Я-концепції, особистісне утворення, що бере безпосередню участь в регуляції поведінки і діяльності, як автономна характеристика особистості. Самооцінка є складним особистісним утворенням і відноситься до фундаментальних властивостей особистості [1]. Функції самооцінки і самоповаги психічного життя особистості полягають у тому, що вони виступають внутрішніми умовами регуляції поведінки і діяльності людини. Завдяки включенню самооцінки в структуру мотивації діяльності, особистість постійно співвідносить свої можливості, психічні ресурси з цілями і засобами діяльності.

Підлітковий період – це період інтенсивного формування самооцінки, бурхливого розвитку самосвідомості як здатності спрямовувати свідомість на власні психічні процеси, включаючи і складний світ своїх переживань, потреби пізнати себе як особистість. На межі молодшого шкільного віку і підліткового відбувається криза самооцінки. Помічено різкий зріст незадоволеності собою. Було встановлено, що в підлітковий період формується вміння оцінювати себе не тільки через вимоги авторитетних дорослих, а й через власні вимоги [2, 4].

Аналіз досліджень А. М. Прихожан, Н. М. Толстих [3] свідчить, що у сфері самосвідомості вихованців інтернатних закладів відбувається розвиток усіх її аспектів (пізнавального – образ «Я»; емоційного – самооцінка; поведінкового – моделі поведінки), які мають певну специфіку.

Із метою дослідження особливостей самооцінки підлітків вихованців інтернатного закладу нами було проведено емпіричне дослідження: експериментальною групою було обрано 28 вихованців Старобасанської загальноосвітньої школи-інтернат I–II ступенів Бобровицького району

Чернігівської обласної ради. В якості контрольної групи виступили 28 учнів загальноосвітньої школи №7 I–III ступенів міста Бровари. Вік досліджуваних 13-15 років. Гендерний склад обох груп однаковий.

У рамках емпіричного дослідження було проведено ряд методик:

- Методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн;
- Методика «Самооцінка особистості» (О.І. Мотков);
- Методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі.

Відповідно до отриманих результатів було створено таблицю рівня самооцінки та рівня домагань за методикою Дембо-Рубінштейн, в якій ми можемо наочно відобразити результати (див. табл. 1).

Таблиця .1

**Показники рівня самооцінки учнів школи–інтернат за методикою
Дембо - Рубінштейн**

Параметри	Показники рівня самооцінки (кількість респондентів)			
	Низький	Середній	Високий	Дуже високий
Загальна самооцінка	12	7	5	4
Рівень домагань	2	5	13	8

Дані вихованців інтернату за методикою загальної самооцінки О. Моткова узагальнено в таблиці 2.

Таблиця 2

**Показники рівня самооцінки учнів школи-інтернат за методикою
О. І. Моткова серед учнів школи-інтернат**

Рівень	Інтервал в балах	Результати опитуваних (кількість респондентів)
Високий	3,71 - 4,50	11
Дуже високий	4,51 - 5,00	0
Середній	2,91 - 3,70	8
Низький	1,00 - 2,90	9

Аналіз результатів за методикою міжособистісних відносин Т. Лірі дозволив виявити високі показники в типах відношення – «підкорюваний», «залежний», «альтруїстичний», що може свідчити про занижену самооцінку більшості респондентів. Така самооцінка формується на фоні взаємодії в колективі і можна зробити висновок про існування специфічних взаємовідносин в учнівському колективі школи-інтернат (див. рис. 1).

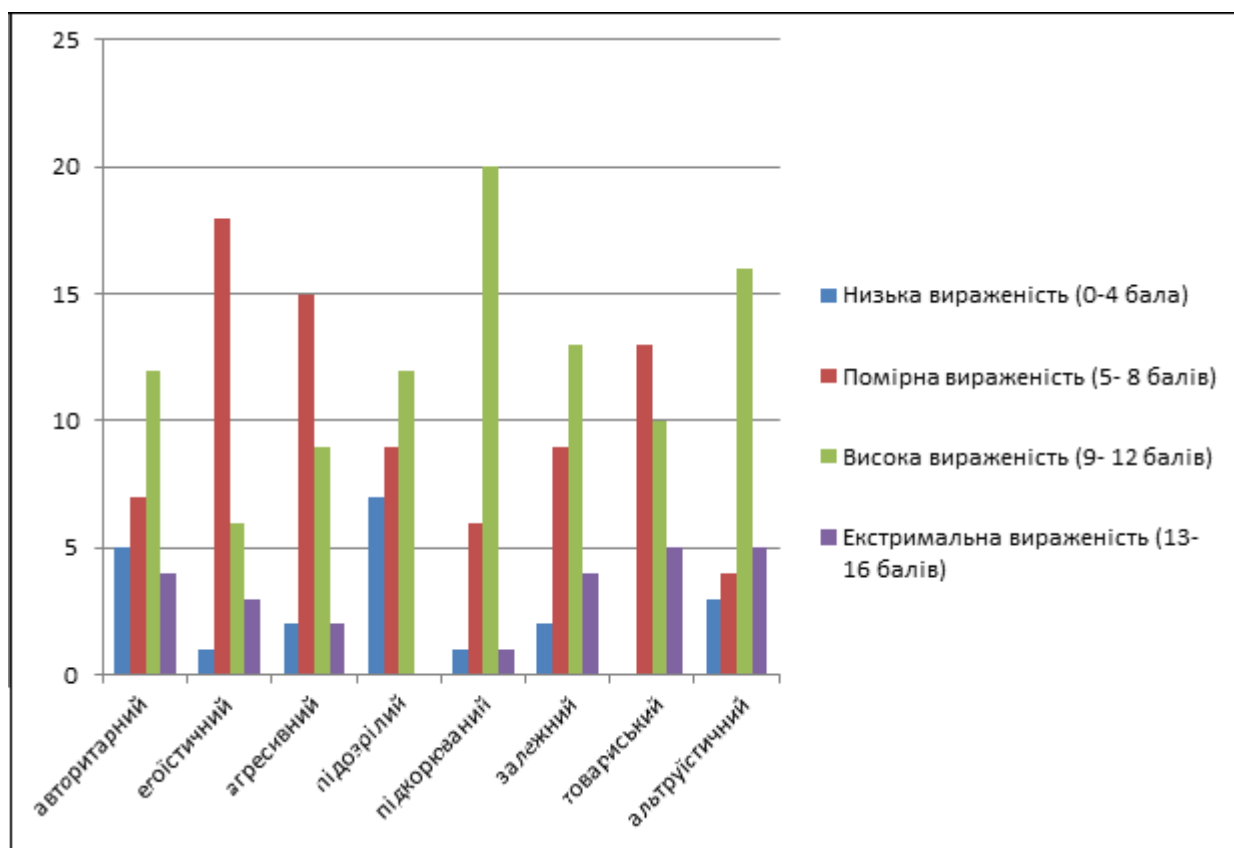

Рис. 1. Показники типів відношення учнів школи-інтернат за методикою Т. Лірі (n=28)

Результати застосування зазначених методик для учнів загальноосвітньої школи представлено в Табл. 3 та Табл. 4. Результати засвідчили, що загальний рівень самооцінки у половини опитаних учнів загальноосвітньої школи є високим, а у третини навіть дуже високим, що свідчить про позитивне самосприймання, впевненість у собі, чого не спостерігаємо серед вихованців школи-інтернат. Можемо припустити, що така самооцінка школярів могла бути сформована завдяки більш сприятливих стосунків з однолітками у загальноосвітній школі та безпосередньо підтримці з боку батьків.

**Показники рівня загальної самооцінки та рівня домагань учнів
ЗОШ№7 за методикою Дембо – Рубінштейн**

Параметри	Показники рівня самооцінки (кількість осіб)			
	низький	середній	високий	дуже високий
Загальна самооцінка	1	6	14	7
Рівень домагань	0	3	13	12

Показники самооцінки за методикою самооцінки О. Моткова (табл. 4) співвідносяться з попередніми.

Таблиця 4

**Показники рівня загальної самооцінки учнів ЗОШ№7 за методикою
О. Моткова**

Рівень	Інтервал в балах	Результати опитуваних (кількість респондентів)
Високий	3,71 - 4,50	16
Дуже високий	4,51 - 5,00	2
Середній	2,91 - 3,70	10
Низький	1,00 - 2,90	0

Аналізуючи отримані показники, ми відмічаємо, що всі респонденти-учні мають середню та високу самооцінку за всіма критеріями оцінювання. Завищена самооцінка, яку визнають більша половина опитаних, як вважають деякі дослідники, пов'язана з екстраверсією, що властива підлітковому віку. Проте переважна більшість респондентів загальноосвітньої школи вказали високий та середній рівень самооцінки, що свідчить про більш гармонійний розвиток їх особистості.

За допомогою методики Т. Лірі ми проаналізували особливості міжособистісних відносин і вивили переважання авторитарного та товариського типів у опитаних школярів. Такі дані свідчать про активність, домінантність, навіть переоцінку власних сил, відкритість та довіру до оточуючих (див. рис. 2).

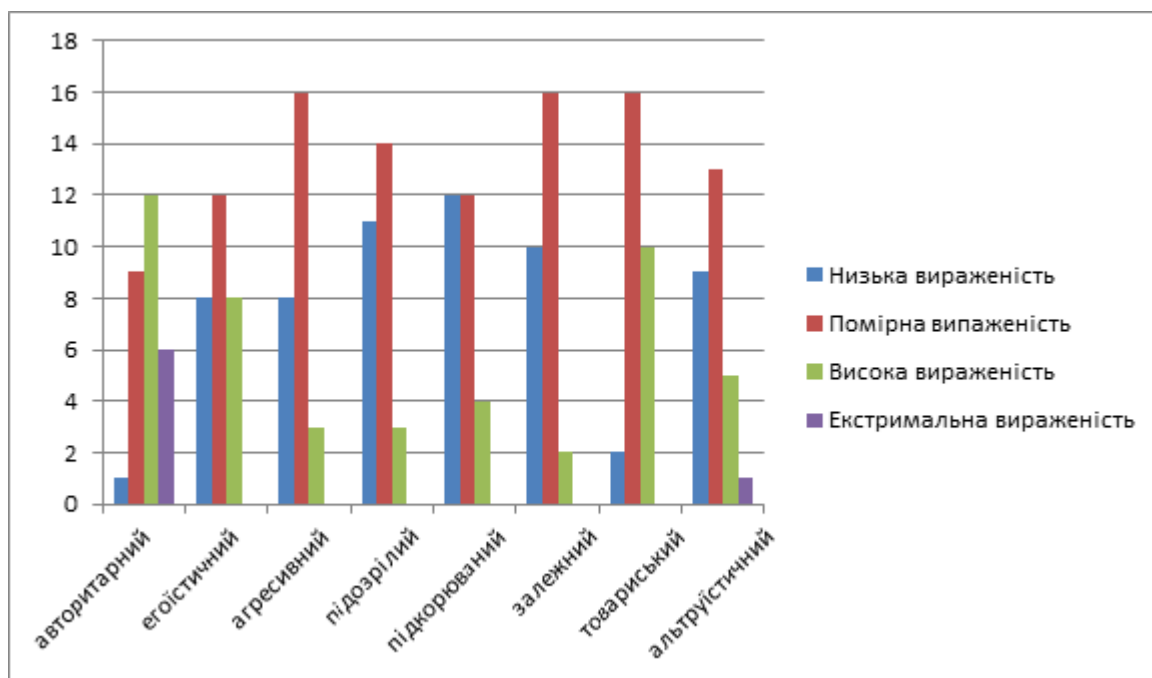

Рис. 2 Показники типів відношення учнів ЗОШ№7 за методикою Т. Лірі (n=28)

В ході нашого дослідження було використано спеціальні програми обробки статистичних даних, що дозволили здійснити якісний аналіз результатів дослідження. В пакеті програми SPSS Statistics 17.0 нами було виконано точну статистичну перевірку нормальності розподілу за допомогою тесту Колмогорова-Смірнова, що дозволило визначити, що змінна розподілена нормально. Виходячи із цих показників ми мали можливість обрати методи визначення статистичної значущості розходжень між вибірками в програмі SPSS Statistics. Для проведення статистичних розрахунків відмінності між середніми показниками самооцінки учнів школи-інтернат та учнів загальноосвітньої школи ми використали t-тест для незалежних вибірок (тест-Стьюдента). Результати розрахунку t-тесту дозволили встановити статистичну значущість розбіжності між середніми значеннями самооцінки в отриманих нами даних (див. табл. 5).

**Різниця між середніми показниками самооцінки учнів школи –
інтернат та ЗОШ№7 за методикою Дембо–Рубінштейн**

Самооцінка	Середнє	Показники значущості
Загальна самооцінка	Інтернат 297,32±108,52 ЗОШ№7. 402,32±72,04	0,001
Розум	Інтернат 45,00±25,56 ЗОШ№7. 64,82±15,48	0,01
Характер	Інтернат 48,21±16,84 ЗОШ№7 70,89±16,38	0,001
Авторитет	Інтернат 43,03±24,08 ЗОШ№7 67,50±14,93	0,001
Уміння	Інтернат 51,42±21,87 ЗОШ№7 62,39±22,77	0,001
Впевненість у собі	Інтернат 52,85±21,87 ЗОШ№7 72,14±16,52	0,001

Отримані результати показують нам особливості самооцінки двох груп опитуваних. Згідно з даними обробки, ми виділяємо значимі результати, що підтверджують наші припущення. Згідно з даними методики самооцінки особистості Дембо-Рубінштейн, самооцінка дітей зі школи-інтернат є нижчою, як в загальному плані, так і по таких критеріях, як розум, характер, авторитет у оточуючих, уміння, впевненість у собі (див. табл. 5). За результатами методики самооцінки О. Моткова ми також бачимо значущу різницю за рівнем загальної самооцінки та самооцінки в критеріях моральності та креативності (див. рис. 3).

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Проведене дослідження показало, що самооцінка підлітків-вихованців інтернатних закладів є нижчою, ніж у учнів загальноосвітньої школи. Це стосується не лише загальної самооцінки дітей зі школи-інтернат, а і окремих складових їхнього самосприймання: за такими характеристиками як розум, характер, авторитет у оточуючих, уміння, впевненість в собі, моральність та креативність; вони оцінюють себе нижче ніж їх однолітки із загальноосвітньої школи.

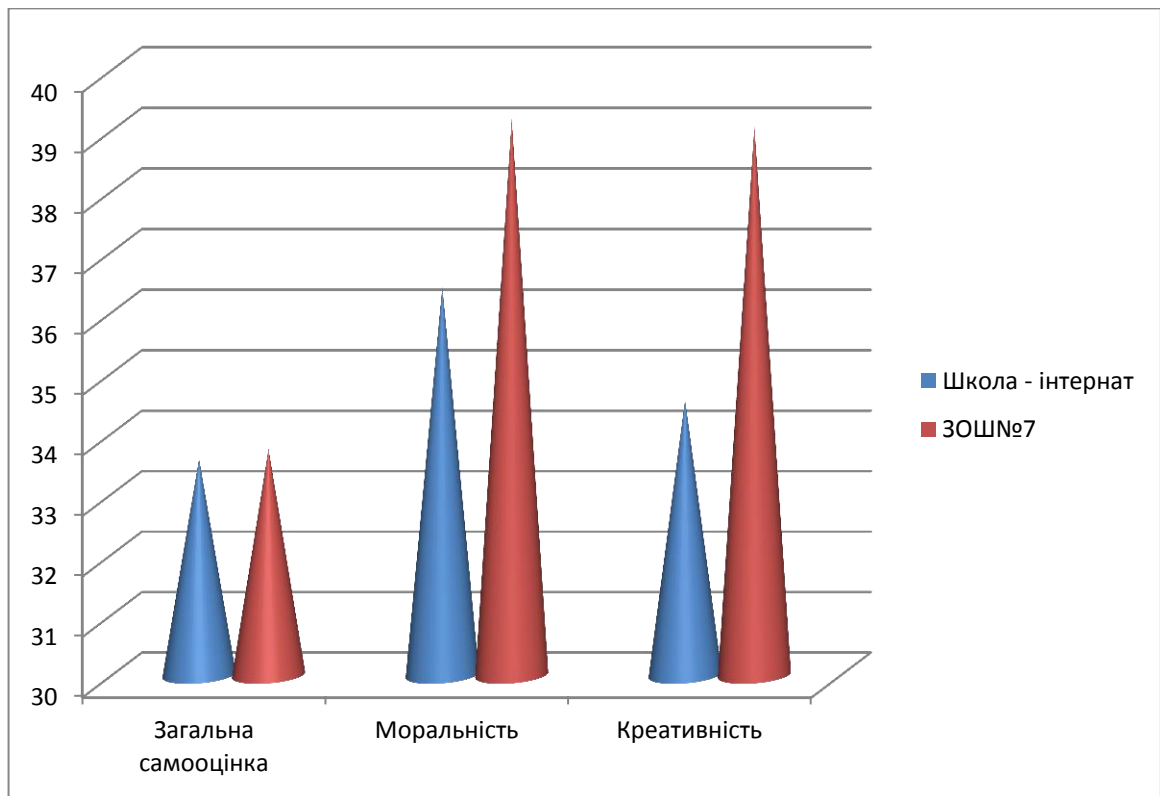

Рис. 3. Різниця між середніми показниками самооцінки учнів школи-інтернат та ЗОШ№7 за методикою О. Моткова

Також виявлено різницю в домінуючих типах взаємовідносин, так у учнів загальноосвітньої школи переважає авторитарний та товаристський типи, в той час, як у вихованців інтернатної установи - агресивний, підозрілий, залежний, альтруїстичний. На нашу думку, на формування цих відносин накладає відбиток сама система інтернатного закладу та нестача батьківської опіки. Результати дослідження переконливо засвідчили необхідність суттєвої реорганізації життєвого простору вихованців, налагодження доброзичливих відносин дорослих і дітей з метою наближення умов їхнього життя до сприятливої сімейної атмосфери.

За результатами емпіричного дослідження було розроблено програму тренінгових занять, які, на нашу думку, сприятимуть гармонізації особистості підлітків, що виховуються у школі-інтернат. Вважаємо доцільними подальші дослідження щодо організації психологічних консультацій та тренінгів для вихованців та педагогічного колективу інтернатних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьмина З.В. Исследование особенностей самооценки личности в условиях успеха и неудачи: автореф. дис.на присвоение науч. степени канд.а психол. наук: спец: 19.00.01 – «Общая психология, психология личности, история психологии». - М., 1973. - 17с.
2. Мудзыбаев К. Стратегия совладания с жизненными трудностями. Теоретический анализ / К. Мудзыбаев // Социология и социальная антропология. - 1998. - Т.1, №2, с.100-111
3. Прихожан А.М., Толстых М.Н. Исследование психического развития младших школьников, воспитывающихся в детских учреждениях / А. М. Прихожан, М. Н. Толстых // Возрастные особенности психического развития детей. – М., 1982. – С. 94-111.
- 4 Шатохіна Т.В. Формування гуманних відносин учнів Х-ХІ класів шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків у поза-урочній діяльності: дис. ... канд. пед. наук / Т.В.Шатохіна. – К., 1996. –161 с.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ ПОДРОСТКОВ ВОСПИТАННИКОВ ИНТЕРНАТНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Хоменко Алексей Васильевич

студент группы ППм-1-13-2.0д, VI курс, специальность «Практическая психология»
ovkhomenko.il13@kubg.edu.ua
Научный руководитель

Сорокина Елена Анатольевна

кандидат психологических наук, доцент кафедры общей, возрастной и педагогической психологии Института человека Киевского университета имени Бориса Гринченка
o.sorokina@kubg.edu.ua

Аннотация. Рассмотрена проблема формирования самооценки подростков, воспитывающихся в условиях школы-интернат. Эмпирически исследованы особенности самооценки подростков, обучающихся в интернатном заведении и детей из общеобразовательной школы.

Ключевые слова: воспитанники школы-интернат, самооценка, самовосприятие, подростковый возраст, гармонизация личности.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENT OF SELF-ESTEEM OF PUPILS OF BOARDING SCHOOLS

Oleksii V. Khomenko

Student of Group PPM-1-13-2.0d, VI course, specialty "Practical Psychology"
ovkhomenko.il13@kubg.edu.ua
Supervisor

Olena A. Sorokina

Ph. D. in psychology, Assistant Professor of General, Age and Educational Psychology of Institute of Human sciences of Borys Grinchenko Kyiv University
o.sorokina@kubg.edu.ua

Abstract. The problem of forming at self-esteem of teenagers who are brought up in the school boarding are looked through. Empirically investigated the features of self-esteem of adolescents enrolled in boarding school and children from secondary school.

Keywords: boarding school students, self-esteem, self-perception, adolescence, harmonization of personality.